

Ю. В. Александрова

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ ТА КОЛА ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

В статті висвітлюється питання щодо визначення предмета доказування та кола доказів у справах про позбавлення батьківських прав з метою ухвалення об'єктивного й обґрунтованого рішення.

Ключові слова: предмет доказування, позбавлення батьківських прав, захист прав, дитина, цивільне судочинство.

При здійсненні правосуддя суд встановлює коло фактів, що підлягають доказуванню, з метою вирішення справи по суті, винесення справедливого та неупередженого рішення, захисту прав та інтересів громадян. Коло цих фактів становить предмет доказування під час судового розгляду і залежить від окремої категорії справ.

Науковим дослідженням процесуальних особливостей розгляду справ про позбавлення батьківських прав через призму судового захисту прав неповнолітніх займалися багато вчених радянського і сучасного періоду, зокрема М. А. Ананьєва, О. В. Гетманцев, Т. П. Євдокимова, С. А. Іванова, Л. А. Кондрать'єва, Н. М. Кострова, Л. В. Мороз, Н. Н. Тарусіна та ін. Однак визначенню предмета доказування та кола доказів у справах про позбавлення батьківських прав приділяли незначну увагу.

Основною метою та завданням даної статті є виявлення, постановка та вирішення проблем щодо визначення предмета доказування та кола доказів у справах про позбавлення батьківських прав, виходячи із досягнень науки цивільного процесуального права та вивчення судової практики, застосування матеріально-правових норм.

У теорії цивільного процесу не існує єдиної точки зору щодо поняття предмета доказування. Так, А. Ф. Клейнман під предметом доказування розумів «спірні юридичні факти, що мають значення для вирішення справи, оскільки вони пов'язані з підставою позову та підставою рішення (мотивами рішення суду)» [1, с. 152]. Інші вчені вважали, що предмет доказування — це сукупність обставин справи, що мають значення для правильного вирішення, та які встановлюються в процесі судового доказування під час судового розгляду [2, с. 200].

Вбачається достатньо обґрунтованою точка зору М. К. Треушнікова, який вважає, що під предметом доказування розуміється коло юридичних фактів, від встановлення яких залежить вирішення справи по суті, зокрема факти обґрунтування позову і заперечень проти нього [3, с. 9].

Поняття предмета доказування в цивільному судочинстві визначено законодавцем у ч. 1 ст. 179 ЦПК України [4] та у п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [5], а саме: предметом доказування під час судового розгляду є факти, що обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

До предмета доказування в науці цивільного процесуального права відносять факти як матеріально-правового, так і процесуально-правового характеру. Але якщо в більшості цивільних справ закон чітко визначає предмет доказування, однак це не стосується багатьох спорів про дітей. Встановлення кола фактів, що підлягають доказуванню, є немислимим без з'ясування тієї правової норми, на підставі якої повинен бути вирішений спір [6, с. 19]. Так, у справах про позбавлення батьківських прав — факти, що можуть служити підставою такого позбавлення (ч. 1 ст. 164 СК України) [7].

Відповідно до ч. 1 ст. 164 СК України, мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

1) Не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування.

До кола обставин, що підлягають доказуванню в суді, окрім факту залишення дитини протягом встановленого законом строку, входить факт відсутності прояву по відношенню до дитини батьківського піклування протягом шести місяців та факт відсутності в подібній бездіяльності у батьків поважної причини. Так, наприклад, для підтвердження даної обставини можуть бути надані такі докази, як листи адміністрації пологового будинку, дитячої лікувальної установи про те, що дитина залишена матер'ю і вона більше шести місяців не з'являлася в зазначених установах; акт про те, що батькам було запропоновано забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я та ін.

2) Ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Предметом доказування в даній справі буде факт ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини, тобто свідоме та умисне вчинення дій, спрямованих на невиконання своїх обов'язків по вихованню дитини. Так, наприклад, для підтвердження даної обставини стороною можуть бути надані такі докази, як: дані про ухилення відповідача від сплати аліментів або дані про розшук відповідача як неплатника аліментів; листи з дитячого садка, школи, що батьки не цікавляться поведінкою, навчанням дітей, часто не забирають дітей зі школи. Відповідач, у свою чергу, в заперечення проти цього, може надати наступні докази: довідку з місця роботи, що він працює, зарплата нараховується, але він її не отримує своєчасно; довідку закладу охорони здоров'я, що він душевно хворий і через своє захворювання не усвідомлює батьківських обов'язків та ін.

3) Жорстоко поводяться з дитиною.

Відповідно до абз. 3 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» [8] жорстоке поводження полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дітей тощо. Предметом доказування у даній справі буде факт наявності будь-якого з видів жорстокого поводження.

4) Є хронічними алкоголіками або наркоманами.

Предметом доказування по даній справі виступає факт захворювання батьків на хронічний алкоголізм або наркоманію, що підтверджується медичними висновками, що особа страждає хронічним алкоголізмом або наркоманією (абз. 4 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав»).

Батьки позбавляються батьківських прав на цих підставах навіть у тому випадку, якщо вони не приносять істотну шкоду дитині, проте їх особисте життя (пияцтво, розпуста, паразитичний спосіб життя) об'єктивно не сприяє нормальному вихованню дитини. Алкоголь особливо важко вражає відділи головного мозку, що забезпечують (контролюють) поведінку людини. Така некерована поведінка алкоголіка, наркомана є постійною загрозою для життя і здоров'я дітей [9, с. 129].

5) Вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва.

Відповідно до абз. 5 пункту 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» як експлуатацію дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, до зайняття проституцією, злочинною діяльністю.

Предметом доказування у справі про позбавлення батьківських прав в даному випадку буде виступати факт: експлуатації дитини, примушування її до жебракування або до бродяжництва. Доказами на підтвердження цих обставин можуть бути: довідки з закладу охорони здоров'я про нанесення побоїв; листи з органів міліції про затримання дітей за жебрацтво і бродяжництво; свідчення свідків та ін.

6) Засудженні за вчинення умисного злочину щодо дитини.

При розгляді в суді справи про позбавлення батьківських прав відповідно до цієї підстави, предметом доказування буде виступати: факт засудження батьків за вчинення умисного злочину, факт набрання обвинувальним вирок суду законної сили, спрямованість злочину проти дитини. У даному випадку єдиним доказом для позбавлення батьківських прав є вирок суду, що набрав законної сили.

Визначення предмета доказування має суттєве значення для встановлення кола доказів, необхідних для правильного вирішення справи, процесуальне законодавство зобов'язує суд повно та об'єктивно виявити дійсні обставини справи, тобто встановити юридичні факти, що обґрунтовують

вимоги та заперечення сторін. У формуванні суддівського переконання головну та вирішальну роль відіграють судові докази [10, с. 222].

Відповідно до ст. 57 ЦПК України доказами в цивільній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів.

Для розгляду справ про позбавлення батьківських прав, виходячи з основних обставин, що мають бути встановлені в судовому розгляді, тобто що входять до предмета доказування, суд застосовує всі можливі докази, що можуть бути надані за допомогою засобів доказування. Засоби доказування не виступають як докази, за їх допомогою встановлюються або спростовуються відповідні факти, що виконують роль доказів [11, с. 121].

Джерелом відомостей про факти й обставини, що мають значення для справ про позбавлення батьківських прав, можуть бути пояснення сторін або представників сторін, третіх осіб або їх представників, допитаних як свідків про відомі їм обставини, що мають значення для справи. Саме сторонам і третім особам, безпосереднім учасникам подій, які обговорюються в судовому процесі, краще ніж будь-кому, відомі обставини, які повинен установити суд. Однак, як докази може розглядатися тільки та частина пояснень, у якій сторони сповіщають суду відомості про факти, що мають юридичне або доказове значення безпосередньо для справ про позбавлення батьківських прав, за умови, що вони допитані як свідки.

У розгляді справ щодо позбавлення батьківських прав важливу роль відіграють показання свідків. Показання свідка — це повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи (ст. 63 ЦПК України).

Свідки не є юридично зацікавленими в результаті справи особами, але вони повинні бути здатні правильно сприймати і відтворювати факти, що мають значення для правильного вирішення справи. Складність оцінки показань свідків полягає в тому, найчастіше в справах про позбавлення батьківських справ свідками виступають родичі та близькі знайомі. Тому суд при допиті свідка обов'язково повинен з'ясувати стосунки свідка з сторонами, що дозволяє оцінити достовірність показань свідка.

Розгляд справ про позбавлення батьківських справ є неможливим без дослідження письмових доказів. Письмовими доказами, тобто документами, що містять відомості про обставини, що мають значення безпосередньо для розгляду справ даної категорії можуть бути: свідоцтво про народження дитини (дітей); довідки про склад сім'ї; акти обстежень умов життя; висновки органів опіки та піклування; протоколи міліції, копії вироків суду, постанови слідчих органів; характеристики з місця роботи на батьків; довідки медичних закладів про те, що батьки страждають хронічним алкоголізмом або наркоманією та ін.

Важливе значення в справах про позбавлення батьківських прав має висновок органу опіки та піклування. Відповідно до п. 1.7 Правил опіки та піклування № 34/166/131/88 від 26.05.99 р., затверджених наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України [12], органи опіки та піклування відповідно до покладених на них завдань та розподілу повноважень між структурними підрозділами відповідних управлінь і відділів місцевої державної адміністрації, беруть участь у розгляді судами спорів, пов'язаних із захистом прав неповнолітніх дітей та осіб, які перебувають під опікою (піклуванням). В тому випадку, якщо справа буде розглянута без участі органів опіки і піклування, рішення в будь-якому випадку підлягає скасуванню. Суд повинен вжити необхідних заходів для явки представників органів опіки і піклування на судові засідання аж до застосування по відношенню до них заходів адміністративної відповідальності. Орган опіки та піклування має надати до суду висновок у справі, в якому повинен обґрунтувати свою думку щодо позбавлення батьківських прав.

Висновок відповідного органу надається суду у письмовій формі. Він складається на підставі попереднього вивчення матеріалів справи й обстеження, що проводиться органом опіки та піклування.

Орган опіки та піклування діє, як правило, за власною ініціативою, проводить різні дослідження житлово-побутових та інших умов проживання дитини. Під дослідженням умов проживання розуміють вивчення всіх його сторін, як матеріальних умов, так і побуту, житла. Також орган опіки та піклування збирає матеріал, що містить пояснення батьків дитини, родичів, педагогів, вихователів, свідків та інших осіб. Результатом дослідження є складання акту, на підставі якого готується сам висновок органу опіки та піклування для подання до суду.

Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жоден доказ не має для суду наперед встановленого значення. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті (ст. 212 ЦПК України).

Отже, правильне визначення предмета доказування та коло доказів у справах щодо позбавлення батьківських прав має велике теоретичне і практичне значення, оскільки від цього залежатиме ухвалення об'єктивного й обґрунтованого рішення.

Література

1. Советский гражданский процесс : учебник / под ред. М. С. Шакарян. — М. : Юрид. лит., 1978. — С. 152.
2. Советский гражданский процесс : учебник / под ред. К. И. Комиссарова, В. М. Семенова. — М. : Юрид. лит., 1988. — С. 200.

3. Треушников М. К. Судебные доказательства. — М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. — С. 15.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: — Х. : ТОВ «Одіссей», 2010. — Ст. 419.
5. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18.12.2009 року // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 8. — С. 9.
6. Штутин Я. Л. Предмет доказывания в советском гражданском процессе. — М. : Госюриздат, 1963. — 186 с.
7. Сімейний кодекс України. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2010. — Ст. 292.
8. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 30 березня 2007 р. // Юридичний вісник України. — 2007. — № 5.
9. Гузь Л. Е. Гражданско-правовая защита судом прав и интересов несовершеннолетних: в 2 кн. — Х. : Харьков юридический, 2004. — Кн. 1. — 436 с.
10. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств / А. Я. Вышинский. — М. : Госюриздат, 1950. — С. 222.
11. Лупинская П. А. О проблемах теории судебных доказательств / П. А. Лупинская // Сов. гос. и право. — 1960. — № 10. — С. 121.
12. Правила опіки та піклування: Затверджено наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України, Міністерства праці та соціальної політики України № 34/166/131/88 від 26 травня 1999 р. // Офіційний вісник України. — 1999. — № 26. — Ст. 1252.

Ю. В. Александрова

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПРЕДМЕТА ДОКАЗЫВАНИЯ И КРУГА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПО ДЕЛАМ О ЛИШЕНИИ РОДИТЕЛЬСКИХ ПРАВ

Резюме

В статье обозначаются основные проблемы определения предмета доказывания по делам о лишении родительских прав, круга доказательств, которые могут в него входить, с чем непосредственно связано вынесение объективных и обоснованных решений по данной категории дел.

Ключевые слова: предмет доказывания, лишение родительских прав, защита прав, ребенок, гражданское судопроизводство.

Y. V. Aleksandrova

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**ABOUT DEFINITION OF SUBJECT OF PROVING
AND A CIRCLE OF PROOFS IN AFFAIRS ABOUT DEPRIVATION
OF PARENTAL RIGHTS**

Summary

In this article the questions about definition of subject of proving and a circle of proofs in affairs about deprivation of parental rights with a purpose of approval the objective and well-founded decision are taken up.

Key words: subject of proving, deprivation of parental rights, protection of rights, a child, civil procedure.